

ਪਉੜੀ ੨

ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ੩ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ੧੨, ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ੯ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦੀਆਂ ੫ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੈ ਕਿ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮੁੱਚਾ ਵਰਤਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਗਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਭੇਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਗਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਸੱਚ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ||
ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਖੰਡ ਸਚੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ||
ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਲੇਖ ਸਚੇ ਆਕਾਰ ||
ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਕਰਣੇ ਸਰਬ ਬੀਚਾਰ ||
ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਅਮਰੁ ਸਚਾ ਦੀਬਾਣੁ ||
ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਸਚਾ ਫੁਰਮਾਣੁ ||
ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਕਰਮੁ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ||
ਸਚੇ ਤੁਧੁ ਆਖਹਿ ਲਖ ਕਰੇੜਿ ||
ਸਚੈ ਸਭਿ ਤਾਣਿ ਸਚੈ ਸਭਿ ਜੋਰਿ ||
ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੀ ਸਾਲਾਹ ||
ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ||
ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਇਨਿ ਸਚੁ ||
ਜੇ ਮਰਿ ਜੰਮੇ ਸੁ ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ ||੧||

ਅਰਥ

ਸੱਚੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਖੰਡ, ਸੱਚੇ ਹਨ ਬ੍ਰਹਮੰਡ।
ਸੱਚੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਲੇਖ, ਸੱਚੇ ਹਨ ਆਕਾਰ।
ਸੱਚੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਕਾਜ, (ਸੱਚੇ ਹਨ) ਸਾਰੇ ਵੀਚਾਰ।
ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਰਾਜ, ਸੱਚਾ ਹੈ ਦਰਬਾਰ।
ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ, ਸੱਚਾ ਹੈ ਫੁਰਮਾਣ।
ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰਸਾਦ,¹ ਸੱਚਾ ਹੈ ਨਿਸ਼ਾਨ।

¹ ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਕਰਮ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਲਿੰਗ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ: ਪ੍ਰਸਾਦ, ਫਜ਼ਲ ਆਦਿ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰ ਆਦਿ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਹਨ। ਅਰਬੀ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 'ਕਰਮ' ਦੀ ਗੁਰੂ

ਸੱਚੇ ਹਨ (ਜੋ) ਤੈਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਲਖ ਕਰੋੜ।

ਸਭ (ਤੇਰੇ) ਸੱਚੇ ਤਾਣ ਆਸਰੇ ਹਨ, ਸਭ (ਤੇਰੇ) ਸੱਚੇ ਜੋਰ ਆਸਰੇ ਹਨ ।

ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤ, ਸੱਚੀ ਹੈ ਸ਼ਲਾਘਾ^੨

ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ, ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ!

ਨਾਨਕ! (ਜੋ) ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸੱਚ ਹਨ। ਜੋ ਮਰਦਾ-ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੱਚਾ ਹੈ, ਨਿਰੋਲ ਕੱਚਾ ਹੈ।

ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੂੰ ਆਪ 'ਸੱਚ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਸਿਰਜੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ ਤੇਰੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਸੱਚੇ) ਹਨ।

ਤੇਰੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ/ਭਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਰੂਪ ਵੀ ਤੇਰੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਸੱਚੇ) ਹਨ।

ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਤੇਰੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਵਾਲੇ (ਸੱਚੇ) ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਤੇਰੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ (ਸੱਚੇ) ਹਨ।

ਤੇਰਾ ਰਾਜ ਸੱਚ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਸਮੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫੁਰਮਾਣ ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਤੇਰੇ ਵਲੋਂ ਜੀਵਾਂ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਰਪਾ ਵੀ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ (ਨਾਮ-ਨਿਸ਼ਾਨ) ਵੀ (ਸੱਚਾ) ਹੈ।

ਤੇਰੀ ਬੰਦਗੀ/ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ-ਕਰੋੜਾਂ ਜੀਵ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਤੇਰਾ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ (ਤੈਨੂੰ ਸੱਚਾ ਆਖਦੇ ਹਨ) ਉਹ ਵੀ ਸੱਚੇ ਹਨ।

ਤੇਰੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਖੰਡ, ਲੋਕ, ਅਕਾਰ, ਜੀਵ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਤੇਰੇ ਸੱਚੇ ਬਲ ਆਸਰੇ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਸੱਚੇ ਜੋਰ ਆਸਰੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਸੱਚ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ (ਸੱਚੀ) ਹੈ।

ਹੇ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੇਰੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ-ਰਚਨਾ ਤੇਰੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ (ਸੱਚੀ) ਹੈ।^੩

ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ (ਪ੍ਰਸਾਦ/ਕਿਰਪਾ) ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਕਰਮਨ੍' (ਕਰਮਨ) ਤੋਂ ਬਣੇ 'ਕਰਮ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਕਾਰਜ, ਕੰਮ' ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

² ਆਮ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਸਿਫਤਿ' ਅਤੇ 'ਸਾਲਾਹ' ਲਫਜ਼ ਇਕੱਠੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਵੱਖੇ ਵੱਖ ਵੀ ਆਏ ਹਨ)।

ਇਹ ਜਿਥੇ ਸਮ-ਅਰਥੀ ਹਨ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਜੁਟਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈ ਕੇ ਸਮਾਸੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ: ਸੈਲ-ਪਥਰ, ਤਨੁ-ਦੇਹ, ਤੁਲਿ-ਸਮਸਰਿ, ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਆਦਿ।

³ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ, ਇਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਮਿਥਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੂਰਬਲੀਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਮਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਮੰਨਦੀਆਂ ਸਨ/ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਬਦਲਦਾ, ਬਿਨਸਦਾ ਅਤੇ ਨਵਿਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ (ਅੰਸ) ਹੈ।

ਇਸ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਰਚਨਾ ਸਾਚੁ ਬਨੀ ॥ ਸਭ ਕਾ ਏਕੁ ਧਨੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ -

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੯੧੪

ਨਾਨਕ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁਖ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ।⁴ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ 'ਕੱਚ' ਵਿਹਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾ-ਜੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੱਚਾ ਹੈ, ਨਿਰੋਲ ਕੱਚਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ

ਸਚੇ = ਸੱਚੇ; ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਖੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਆਦਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਯ - ਸੱਚ)।

ਤੇਰੇ = ਤੇਰੇ।

ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਖੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਆਦਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤੇਰਾ/ਤੇਰੀ/ਤੇਰੇ; ਬ੍ਰਜ - ਤੇਰਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੇਰਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੁੱਬਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਮ (ਕ੍ਰਮ - ਤੂੰ)।

ਖੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ।⁵

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਖੰਡਾ/ਖੰਡ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਖੰਡ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਖੰਡ (ਖਯੰਡ - ਟੁਕੜਾ, ਹਿੱਸਾ, ਭਾਗ)।

ਬ੍ਰਹਮੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ (ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ - ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਬੀਜ)।⁶

ਲੇਅ⁷ = ਲੋਕ, ਭਵਨ, ਪੁਰੀਆਂ।⁸

⁴ ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਸਚੁ' ਬੋਧਕ ਦੇਵੇਂ ਵਾਰ ਇਕਵਚਨ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਧਿਆਇਨਿ' ਬਹੁਵਚਨ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਅਰਥ ਬਹੁਵਚਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

⁵ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨੌਂ ਖੰਡ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ: ਨਉ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਫਿਰੈ ਚਿਰੁ ਜੀਵੈ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੨੬੫

⁶ 'ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ' ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥ 'ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਬੀਜ-ਭੂਤ ਅੰਡਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸੋਨੇ ਰੰਗਾ ਆਂਡਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਫੁੱਟ ਕੇ ਦੋ ਖੰਡ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੱਤ ਉਪਰਲੇ ਅਤੇ ਸੱਤ ਹੇਠਲੇ ਲੋਕ ਬਣੇ। -ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੇਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੭੪, ਪੰਨਾ ੮੯੭

⁷ 'ਲੇਅ' ਦੇ ਅੰਤਮ 'ਅ' ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਉਚਾਰਣ ਰਹਿਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਅ' ਇਥੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। "ਅ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਮਕਾ ਕੇ ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੇ 'ਪਲੂਤ ਸ੍ਰਵ' ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।" -ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੨੦੧੬, ਪੰਨਾ ੧੦੧-੧੦੨

⁸ **ਇਥੇ** ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਕਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ (ਤ੍ਰਿ/ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤ੍ਰਿ-ਭਵਨ: ਸਵਰਗ ਲੋਕ, ਭੂ/ਮਾਤ ਲੋਕ, ਪਤਾਲ ਲੋਕ) ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਨੁ ਮਾਰਿ ਰੀੜੈ ਸਬਦਿ ਸੀੜੈ ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ ਨਾਥੁ ਪਛਾਣਏ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੮੪੪ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਈਐ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸੋਝੀ ਹੋਇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੬੦

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲੋਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲੋਕਹ (ਲੋਕ: - ਲੋਕ, ਸੰਸਾਰ)।

ਆਕਾਰ = ਅਕਾਰ, ਸਰੂਪ, ਵਜੂਦ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਕਾਰ (ਰੂਪ, ਅਕਾਰ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਕਾਰ (ਆਕਾਰ - ਅਕਾਰ, ਦਿੱਖ)।

ਕਰਣੇ = ਕੰਮ-ਕਾਜ।

ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਦੰਤ (ਨਾਂਵ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕਰਣ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਣ (ਕੰਮ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਣ (ਔਜ਼ਾਰ, ਸੰਦ); ਪਾਲੀ - ਕਰਣ (ਕੰਮ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਣ (ਕਾਰਣ - ਕੰਮ, ਕਰਮ)।

ਸਰਬ = ਸਾਰੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਬੀਚਾਰ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਸਰਬ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਰਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (ਸਰਵ - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ)।

ਬੀਚਾਰ = ਵੀਚਾਰ; ਗਿਆਨ-ਵੀਚਾਰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਵੀਚਾਰ/ਬੀਚਾਰ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਬੀਚਾਰ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਚਾਰ (ਵਿਚਾਰ - ਵੀਚਾਰ, ਚਰਚਾ)।⁹

ਸਚਾ = ਸੱਚ; ਸੱਚ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਅਮਰੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਾਯ - ਸੱਚ)।

ਤੇਰਾ = ਤੇਰਾ।

ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਅਮਰੁ, ਦੀਬਾਣੁ ਆਦਿ ਦਾ); ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤੇਰਾ/ਤੇਰੀ/ਤੇਰੇ; ਬ੍ਰਜ - ਤੇਰਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੇਰਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੁੱਬਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਮ (ਕਮ - ਤੂੰ)।¹⁰

ਅਮਰੁ = ਰਾਜ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

⁹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਪਦ ਪੁਲਿੰਗ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਵੀਚਾਰ ਪੁਲਿੰਗ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵੀ।

¹⁰ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪੱਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਬ੍ਰਜ - ਤੇਰਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੇਰਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਦੀਯ (ਕਵੀਯ - ਤੁਹਾਡਾ)। -ਆਚਾਰਿਅ ਬੱਚੂ ਲਾਲ ਅਵਸਥੀ, ਹਿੰਦੀ ਵਿਉਂਤਪੱਤੀ ਕੋਸ਼, ਖੰਡ ੪, ਦਿੱਲੀ, ੨੦੦੮, ਪੰਨਾ ੨੦੩੨

ਅਰਬੀ - ਅਮਰ (امر - ਹੁਕਮ, ਰਾਜ)।¹¹

ਸਚਾ = ਸੱਚਾ; ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਦੀਬਾਣੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਦੀਬਾਣੁ = ਦਰਬਾਰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਦੀਵਾਣ; ਅਰਬੀ/ਫ਼ਾਰਸੀ - ਦੀਵਾਨ (ديوان - ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ)।

ਸਚਾ = ਸੱਚਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਹੁਕਮੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਹੁਕਮੁ = ਹੁਕਮ, ਆਦੇਸ਼।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ- ਹੁਕਮ; ਅਰਬੀ - ਹੁਕਮ (حُكْم - ਆਦੇਸ਼)।¹²

ਫੁਰਮਾਣੁ = ਫ਼ਰਮਾਨ/ਫ਼ੁਰਮਾਣ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ/ਬ੍ਰਜ - ਫੁਰਮਾਣ; ਫ਼ਾਰਸੀ - ਫ਼ਰਮਾਨ (فرمان - ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਵਾਨਾ)।

ਸਚਾ = ਸੱਚਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕਰਮੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਕਰਮੁ = ਪ੍ਰਸਾਦ, ਕਿਰਪਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਰਬੀ - ਕਰਮ (كرم - ਫ਼ਜ਼ਲ, ਅਨੁਗ੍ਰਹ)।

ਨੀਸਾਣੁ = ਨਿਸ਼ਾਨ; ਕਿਰਪਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

¹¹ ਅਰਬੀ 'ਅਮਰ' ਦਾ ਖੇਤਰੀ (ਬੇਲਚਾਲੀ) ਰੂਪ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਔਕੜ ਅੰਤਕ ਕਰ ਕੇ ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ, ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

¹² ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ 'ਹੁਕਮ' ਅਤੇ 'ਹੁਕਮ-ਉਦੂਲੀ' ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ, ਹੁਕਮੁ, ਹੁਕਮਿ, ਹੁਕਮਹੁ, ਹੁਕਮੈ' ਆਦਿ ਵਿਆਕਰਣਕ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ।

ਬ੍ਰਜ - ਨਿਸਾਣ; ਫ਼ਾਰਸੀ - ਨਸ਼ਾਨ (نیشان - ਚਿੰਨ੍ਹ)।

ਸਚੇ = ਸੱਚੇ; ਸਚਿਆਰ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਬੰਦਗੀ/ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (सत्य - ਸੱਚ)।

ਤੁਧੁ = ਤੁਧ ਨੂੰ, ਤੈਨੂੰ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਤੁਧ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੁੱਧਰ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੁਬਮ/ਤੁਜ਼ਝ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਮ (त्वम् - ਤੂੰ)।

ਆਖਹਿ = ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਖਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਕ੍ਖੰਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਖਾਯੰਤਿ (आख्याति - ਆਖਦੇ ਹਨ)।

ਲਖ = ਲਖ; ਲਖਾਂ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਬੰਦਗੀ/ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਲਖ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲੱਖ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਕਸ਼ (लक्ष - ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ)।

ਕਰੇਤ੍ਰਿ = ਕਰੇਤ੍ਰ; ਕਰੇਤ੍ਰਾਂ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਬੰਦਗੀ/ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰੇਤ੍ਰਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੇਡਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੇਟਿ (कोटि - ਇਕ ਕਰੋੜ)।

ਸਚੈ = ਸੱਚੇ (ਤਾਣ) ਆਸਰੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਤਾਣਿ ਦਾ), ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (सत्य - ਸੱਚ)।

ਸਭਿ = ਸਭ, ਸਾਰੇ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਭ/ਸਭੇ; ਲਹਿੰਦੀ - ਸਭੇ; ਸਿੰਧੀ - ਸਭੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸੱਭ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੱਵ/ਸੱਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (सर्व - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ)।

ਤਾਣਿ¹³ = ਤਾਣ ਆਸਰੇ, ਬਲ-ਬੇਤੇ।

ਨਾਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

¹³ ਇਥੇ 'ਤਾਣ' ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪ 'ਤਾਣਿ' ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਤੀਯਾ/ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ (ਕਰਣ ਕਾਰਕ) ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਏਣ' (ऐण) ਹੈ। ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਿਹਾਰੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਤਾਣਿ' ਅਤੇ 'ਜੋਰਿ' ਆਦਿ ਬਣੇ ਹਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਤਾਣ (ਬਲ); ਕਸਮੀਰੀ - ਤਾਣ (ਬਲ, ਹਿੰਮਤ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਤਾਣ (ਪਨਾਹ, ਸਰਣ, ਸੁਰਖਿਆ, ਸੁਰਖਿਆ ਕਵਚ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤ੍ਰਾਣ (ਤ੍ਰਾਯ - ਸੁਰਖਿਆ, ਸੁਰਖਿਆ ਕਵਚ)।¹⁴

ਸਚੈ = ਸੱਚੇ (ਜੇਰ) ਆਸਰੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਜੇਰਿ ਦਾ), ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਜੇਰਿ = ਜੇਰ ਆਸਰੇ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ - ਜੇਰ; ਫ਼ਾਰਸੀ - ਜੇਰ (زر) - ਬਲ, ਤਾਕਤ।

ਸਚੀ = ਸੱਚੀ; ਸੱਚ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸਿਫਤਿ, ਸਾਲਾਹ ਆਦਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਤੇਰੀ = ਤੇਰੀ।

ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸਿਫਤਿ, ਸਾਲਾਹ ਆਦਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤੇਰਾ/ਤੇਰੀ/ਤੇਰੇ; ਬ੍ਰਜ - ਤੇਰਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੇਰਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੁੱਬਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਮ (ਤਵਮ - ਤੂੰ)।

ਸਿਫਤਿ¹⁵ = ਸਿਫਤ, ਉਸਤਤਿ, ਮਹਿਮਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਿਫਤਿ; ਅਰਬੀ - ਸਿਫਤ (صِفَات - ਉਸਤਤਿ, ਵਡਿਆਈ)।

ਸਾਲਾਹ = ਸਲਾਘਾ, ਵਡਿਆਈ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਾਲਾਹ੍; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਲਾਹਾ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਲਾਘਾ (ਸਲਾਘਾ - ਸ਼ੋਖੀ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ)।

ਸਚੀ = ਸੱਚੀ; ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕੁਦਰਤਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਕੁਦਰਤਿ = ਕੁਦਰਤ-ਰਚਨਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

¹⁴ **ਤਾਣਿ** ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਤਵਾਨ' ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ 'ਤਾਣ' (ਬਲ) ਦਾ ਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

¹⁵ ਸਿਫਤਿ ਦੇ 'ਤ' ਨੂੰ ਲਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕੁਦਰਤਿ; ਅਰਬੀ - ਕੁਦਰਤ (كُدرت - ਤਾਕਤ, ਰੱਬੀ ਤਾਕਤ, ਕੁਦਰਤ)।¹⁶

ਸਚੇ = ਹੇ ਸੱਚੇ! ਹੇ ਸਦਾ-ਥਿਰ (ਪਾਤਸ਼ਾਹ)!

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਪਾਤਿਸਾਹ ਦਾ), ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਪਾਤਿਸਾਹ = ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ!

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਫ਼ਾਰਸੀ - ਪਾਤਸ਼ਾਹ/ਪਾਦਸ਼ਾਹ (پادشاه) - ਪਾਤ/ਪਾਦ = ਤਖ਼ਤ+ਸ਼ਾਹ = ਮਾਲਕ।

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕ!

ਨਾਂਵ; ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਚੁ = ਸੱਚ ਨੂੰ; ਸੱਚ-ਸਰੂਪ (ਸਦਾ-ਥਿਰ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਧਿਆਇਨਿ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਧਿਆਇਨਿ; ਸਿੰਧੀ - ਧਯਾਇਣੁ (ਵੀਚਾਰਨਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧਯਾਯਤਿ (ਧਿਆਯਤਿ - ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ)।

ਸਚੁ = ਸੱਚ; ਸੱਚ-ਸਰੂਪ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਤ੍ਯ - ਸੱਚ)।

ਜੇ = ਜੇ, ਜਿਹੜਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਹ (ਯ: - ਜਿਹੜਾ)।

ਮਰਿ¹⁷ = ਮਰਦਾ ਹੈ।

¹⁶ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਕੁਦਰਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਤ' ਅੰਤਕ ਜਿਹੜੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਿਹਾਰੀ ਸਹਿਤ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਹਿਕਮਤਿ, ਹੁਜਤਿ, ਸਿਫਤਿ, ਗੈਰਤਿ, ਮੁਹਲਤਿ, ਕਰਾਮਾਤਿ, ਆਦਿ।

¹⁷ 'ਮਰਿ' ਇਥੇ 'ਮਰ' ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਈ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਰੇ' ਦਾ ਕਾਵਿਕ-ਰੂਪਾਂਤਰ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਮਰਣ; ਸਿੰਧੀ - ਮਰਣ (ਮਰਨਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਮਰਇ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮਰਤਿ (ਮਰਤਿ - ਮਰਦਾ ਹੈ)।

ਜੰਮੇ = ਜੰਮਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਜੰਮੈ/ਜੰਮੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜੰਮਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜੰਮ/ਜੰਮਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਨਯਤਿ (ਜਨਯਤਿ - ਜੰਮਦਾ ਹੈ)।

ਸੁ¹⁸ = ਉਹ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੁ/ਸੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਹ (ਸ: - ਉਹ)।

ਕਚੁ = ਕੱਚਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕਚੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਚ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਚ (ਕਛ - ਕੱਚਾ)।

ਨਿਕਚੁ¹⁹ = ਨਿਰੋਲ ਕੱਚਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਕੱਚਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਕੱਚੁ (ਬਿਲਕੁਲ ਕੱਚਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਚ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਚ (ਕਛ - ਕੱਚਾ)।

॥੧॥ = ਪਹਿਲਾ ਸਲੋਕ ਸੰਪੂਰਨ।

ਸਾਰ: ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮੁੱਚਾ ਵਰਤਾਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ 'ਸੱਚ' ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਅਥਵਾ 'ਸੱਚ' ਨੂੰ ਵਿਹਾਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਚਿਆਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ 'ਕੱਚ' ਨੂੰ ਵਿਹਾਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸਥਾਰ: ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਅਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਦਰ (ਕਰਤਾਪੁਰਖ) ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਹੀ ਹੈ। ਕਾਦਰ ਵਾਂਗ ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਦਰ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਾਦਰ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਅਧੀਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕਾਦਰ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੀ ਕਾਦਰ ਦੀ ਅੰਸ਼, ਮਨੁੱਖ,

ਮਰਿ ਪੁਰਖ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ ਵਜੋਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਅਰਥਾਉਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। -ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜਗੁ ਬਿਨਸਦਾ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੩; -ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਜਿਸੁ ਭੇਟੀਐ ਮਰਿ ਜਨਮਿ ਨ ਰੇਵੈ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੨੨

¹⁸ ਸੁ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਸੇ' ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

¹⁹ ਇਥੇ 'ਕਚੁ' ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥਕ ਅਗੇਤਰ 'ਨਿ' ਲਾ ਕੇ 'ਨਿਕਚੁ' ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 'ਕਚੁ-ਨਿਕਚੁ' ਨੂੰ 'ਕਚੁਨਿ-ਕਚੁ' ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਗਮਾਤ੍ਰੀ ਨੇਮ ਇਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। 'ਕਚੁ' ਦੇ 'ਚ' ਨੂੰ ਔਕੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਨਿ' ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ 'ਕਚੁਨਿ-ਕਚੁ' ਬਣਾ ਕੇ 'ਕੱਚੇ ਤੋਂ ਕੱਚਾ' ਆਦਿ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ।

ਆਤਮਕ-ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।²⁰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਦੇ ਭੈ ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਖੰਡ, ਲੇਅ, ਅਕਾਰ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਪਉਣ, ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਸੱਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਈ ਰਚੇ ਹਨ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਲੇ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਪਰਮ-ਸੱਚ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਦੂਜੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆਂ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਸਾਰਾ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕੱਚ ਅਥਵਾ ਕੂੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਹਦ ਸੂਖਮ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਦਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਬਣਿਆਂ ਕੁਦਰਤ ਸੱਚ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕੂੜਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਪਉੜੀ 'ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ' ਵਿਚ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ'²¹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਆਪ ਵੀ 'ਸੱਚਾ' ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੁਦਰਤ ਵੀ 'ਸੱਚੀ' ('ਸੱਚ' ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ) ਹੈ। ਪਹਿਲੀ, ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੰਜ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਸਚੇ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ', 'ਖੰਡ', 'ਲੇਅ', 'ਆਕਾਰ' ਅਤੇ 'ਕਰਣੇ' ਵਰਗੇ ਬਹੁਵਚਨੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਚਉਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਦੇ ਇਕਵਚਨੀ ਰੂਪ 'ਸਚਾ' ਦੀ ਛੇ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ 'ਅਮਰੁ', 'ਚੀਬਾਣੁ', 'ਹੁਕਮੁ', 'ਫੁਰਮਾਣੁ', 'ਕਰਮੁ' ਅਤੇ 'ਨੀਸਾਣੁ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕਵਚਨ ਹਨ। ਸਤਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਫਿਰ ਇਕ ਵਾਰ 'ਸਚੇ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ 'ਲਖ ਕਰੋੜਿ' ਵਰਗੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਅਠਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਚਾ' ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਰੁਪਾਂਤਰ 'ਸਚੈ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ 'ਤਾਣਿ' (ਤਾਣ ਆਸਰੇ) ਅਤੇ 'ਜੋਰਿ' (ਜੋਰ ਆਸਰੇ) ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ। ਨਾਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਿਫਤਿ', 'ਸਾਲਾਹ' ਅਤੇ 'ਕੁਦਰਤ' ਵਰਗੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਸਚੀ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਦਸਵੀਂ ਤੁਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' (ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ!) ਸੰਬੋਧਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ 'ਸਚੇ', 'ਸਚਾ', 'ਸਚੀ', 'ਸਚੈ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ (ਤੀਜੀ, ਸਤਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਵਿਆਕਰਣਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸਮਾਨ ਹਨ।²² ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਖੰਡ-ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਲੇਅ-ਆਕਾਰ, ਕਰਣੇ-ਬੀਚਾਰ, ਅਮਰੁ-ਚੀਬਾਣੁ, ਹੁਕਮ-ਫੁਰਮਾਣੁ ਕਰਮ-ਨੀਸਾਣੁ, ਤਾਣਿ-ਜੋਰਿ ਅਤੇ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਤਾ ਮੂਲਕ ਅਰਥ-ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ²³ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਗਿਆਰਵੀਂ-ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਵਿਪਥਨ²⁴ ਕਰਕੇ 'ਸਚੁ-ਕਚੁ' ਵਰਗੇ

²⁰ ਕਰਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੁਸਤਾਕੁ ॥ - ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੨੪

²¹ ਯੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ ਆਦਿ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾਈ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਸ਼ੇ ਜਾਂ ਭਾਵ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਬੰਧਤ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਥਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਲੈਅ ਅਤੇ ਨਾਦ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

²² ਇਹ ਰੂਪ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਲੇਖਿਮ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵਿਆਕਰਣਕ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਜਾਂ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

²³ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਖ-ਵਖ ਪਰ ਸਮਾਨ-ਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਸਮਤਾ ਮੂਲਕ ਅਰਥ-ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

²⁴ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਮਾਨਕ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਪਥਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਰੋਧ ਮੂਲਕ ਅਰਥ-ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ²⁵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਸੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਕੱਚੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਥੇ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਵੀ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਵੀ ਸੱਚੇ, ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਲੈਅ ਅਤੇ ਨਾਦ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਸਵੀਂ ਤੁਕ 'ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਆਈ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਅਤੇ ਮੂਲ ਭਾਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਾਕ ਪੱਧਰੀ ਵਿਰਲਤਾ²⁶ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕੁਲ 12 ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 1੮+1੮ ਮਾਤਰਵਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1੩+1੪ ਮਾਤਰਵਾਂ ਹਨ।

ਮ: ੧ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਵਡਾ ਨਾਉ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਸਚੁ ਨਿਆਉ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਨਿਹਚਲ ਥਾਉ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾਣੈ ਆਲਾਉ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਬੁਝੈ ਸਭਿ ਭਾਉ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਪੁਛਿ ਨ ਦਾਤਿ ॥

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥

ਨਾਨਕ ਕਾਰ ਨ ਕਥਨੀ ਜਾਇ ॥

ਕੀਤਾ ਕਰਣਾ ਸਰਬ ਰਜਾਇ ॥੨॥

ਅਰਥ

ਵੱਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਨਾਂ।

ਵੱਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ਨਿਆਂ।

ਵੱਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਚੱਲ ਹੈ ਥਾਂ।

ਵਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, (ਜੇ) ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਲਾਪ ਨੂੰ।

ਵੱਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, (ਜੇ) ਬੁੱਝਦਾ ਹੈ ਸਾਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ।

ਵੱਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, ਜੇ ਪੁਛ ਕੇ ਨਹੀਂ (ਦੇਂਦਾ) ਦਾਤ।

ਵਡੀ ਹੈ ਵਡਿਆਈ, ਜੇ (ਸਭ ਕੁਝ) ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹੈ।

ਨਾਨਕ! (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਥੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

²⁵ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਖ-ਵਖ ਪਰ ਵਿਰੋਧ-ਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਵਿਰੋਧ ਮੂਲਕ ਅਰਥ-ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

²⁶ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਾਕ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰੰਤੂ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਰਲਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਅਗੇ) ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਭ (ਉਸ ਦੀ) ਰਜ਼ਾਅ ਅਧੀਨ (ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਵੇਗਾ)।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡਾ ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਨਸਾਫ ਸੱਚਾ (ਨਿਰਪੱਖ) ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਰ ਬੋਲ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ (ਵਲਵਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦਾਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ (ਕਰਤਾ-ਧਰਤਾ) ਹੈ।²⁷

ਨਾਨਕ! ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਵਾਲੇ ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (ਕਾਰ) ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਅਗੇ ਰਚਣਾ ਹੈ, ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਦ ਅਰਥ

ਵਡੀ = ਵੱਡੀ; ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡੀ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਵਡਿਆਈ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਵਡਾ/ਵਡੀ; ਲਹਿੰਦੀ - ਵੱਡਾ; ਸਿੰਧੀ - ਵਡੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਡ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵੱਡ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਡ੍ਰ/ਵ੍ਰਿਦ੍ਯ (ਕੜ੍ਹ/ਕ੍ਰਿਦ੍ਯ - ਵੱਡਾ, ਮਹਾਨ)।

ਵਡਿਆਈ = ਮਹਿਮਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਵਡਾਈ/ਵਡਿਆਈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਡ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵੱਡ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਡ੍ਰ (ਕੜ੍ਹ - ਵੱਡਾ, ਮਹਾਨ)।

ਜਾ = ਜਿਸ ਦਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾ (ਜਦੋਂ, ਜੋ, ਜਿਸ ਆਦਿ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਵਤ੍ (ਯਾਕ੍ਯ - ਜਦੋਂ, ਜਿੰਨਾ, ਜਿਤਨਾ)।

ਵਡਾ = ਵੱਡਾ; ਵੱਡਿਓਂ ਵੱਡਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਨਾਉ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਵਡਾ/ਵਡੀ; ਲਹਿੰਦੀ - ਵੱਡਾ; ਸਿੰਧੀ - ਵਡੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਡ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵੱਡ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਡ੍ਰ/ਵ੍ਰਿਦ੍ਯ (ਕੜ੍ਹ/ਕ੍ਰਿਦ੍ਯ - ਵੱਡਾ, ਮਹਾਨ)।

ਨਾਉ = ਨਾਮ, ਨਾਂ; ਨਾਮਣਾ।

²⁷ ਸਭ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ਹੈ ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੯

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਾਠੀ/ਰਾਜਸਥਾਨੀ/ਸਿੰਧੀ - ਨਾਉ; ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਰਵਾੜੀ/ਮਰਾਠੀ - ਨਾਵ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਨਾਮ/ਨਾਵ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਾਮਨ੍ (ਨਾਸਨ੍ - ਨਾਮ)।

ਸਚੁ = ਸੱਚਾ; ਨਿਰਪੱਖ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਨਿਆਉ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯੁ (ਸਯੁ - ਸੱਚ)।

ਨਿਆਉ = ਨਿਆਂ, ਇਨਸਾਫ਼।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਨਿਆਉ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਆਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਯ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਯਾਯ (ਨਯਾਯ - ਵਿਧੀ, ਨਿਆਂ)।

ਨਿਹਚਲ²⁸ = ਅਚੱਲ, ਸਥਿਰ; ਸਦਾ-ਥਿਰ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਥਾਉ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਹਚਲ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਸਚਲ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਸ਼ਚਲ (ਨਿਸ਼ਚਲ - ਨਿਹਚਲ, ਅਚੱਲ)।²⁹

ਥਾਉ³⁰ = ਥਾਂ, ਅਸਥਾਨ; ਟਿਕਾਣਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਥਾਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਥਾਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਥਾਨਮ੍ (ਸਥਾਨਮ੍ - ਸਥਾਨ, ਥਾਂ)।

ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਜਾਣੈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਣੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਣਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਨਾਤਿ (ਜਾਨਾਤਿ - ਜਾਣਦਾ ਹੈ)।

ਆਲਾਉ = ਅਲਾਪ ਨੂੰ, ਬੋਲ ਨੂੰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਲਾਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਲਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਲਾਪੁ (ਆਲਾਪੁ - ਬੋਲ, ਗੱਲਬਾਤ)।

ਬੁਝੈ = ਬੁੱਝਦਾ/ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਬੁੱਝ/ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

²⁸ 'ਨਿਹਚਲ' ਇਥੇ 'ਥਾਉ' (ਨਾਂਵ) ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ (ਨਾਂਵ/ਪੜਨਾਂਵ) ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤਕ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ 'ਨਿਹਚਲ' ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ 'ਲ' ਨਾਲ ਅੱਕੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

²⁹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ 'ਸ਼' ਅਕਸਰ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ 'ਹ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

³⁰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਥਾਉ' ਇਕਵਚਨ ਅਤੇ 'ਥਾਵ' ਬਹੁਵਚਨ ਵਜੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਬੁਝੈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਬੁੱਝਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਬੁਧਯਤੇ (ਬੁਧਯੇ - ਬੁੱਝਦਾ ਹੈ)।

ਸਭਿ = ਸਭ, ਸਾਰੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਭਾਉ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਭ/ਸਭੇ; ਲਹਿੰਦੀ - ਸਭੇ; ਸਿੰਧੀ - ਸਭੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸੱਭ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੱਵ/ਸੱਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (ਸਰ੍ਵ - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ)।

ਭਾਉ = ਭਾਵਾਂ/ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ।³¹

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਭਾਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਵ (ਭਾਵ - ਪ੍ਰੇਮ, ਸਨੇਹ)।

ਜਾ = ਜੇ, ਜਿਹੜਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾ (ਜਦੋਂ, ਜੇ, ਜਿਸ ਆਦਿ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਵਤ੍ (ਯਾਕ੍ਤ - ਜਦੋਂ, ਜਿੰਨਾ, ਜਿਤਨਾ)।

ਪੁਛਿ = ਪੁੱਛ ਕੇ; ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪੁੱਛਿ (ਪੁੱਛ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪੁੱਛਹਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪ੍ਰਿਚੁਛਤਿ (ਪ੍ਰਿਚੁਛਤਿ - ਪੁਛਦਾ ਹੈ)।

ਨ = ਨਾ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਨਾ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਜ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)।

ਦਾਤਿ = ਦਾਤ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਦਾਤਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਦਾਤਯ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦਾਤਵਯ (ਦਾਤਵਯ - ਦੇਣ ਜੋਗ; ਦਾਨ)।³²

³¹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਭਾਉ' ਇਕਵਚਨ ਅਤੇ 'ਭਾਵ' ਬਹੁਵਚਨੀ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ 'ਭਾਉ' ਤੋਂ ਪੂਰਵ 'ਸਭਿ' ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਮੇਲ ਲਈ 'ਭਾਵ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਭਾਉ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਭਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮਨੋਭਾਵ, ਵਲਵਲੇ ਜਾਂ ਦਿਲੀ ਭੇਦ ਆਦਿ,' ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹਨ: ਅਨਬੋਲੇ ਕਉ ਤੁਹੀ ਪਛਾਨਹਿ ਜੇ ਜੀਅਨ ਮਹਿ ਦਾਤਾ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੮੨੩

³² ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਦਾਤਵਿਯ', ਪੁਲਿੰਗ, ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ 'ਦਾਤਿ, ਦਾਤੀ', ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਹੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਾਂਗ ਇਹ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ (ਦਾਤਿ, ਦਾਤੀ) ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ³³ = ਆਪ ਹੀ ਆਪ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਪ/ਆਪੁ/ਆਪਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਾ/ਆਯਾ/ਅੱਤਣ, ਅੱਪਾ/ਅੱਪਣ; ਪਾਲੀ - ਅੱਤਨ (ਸਵੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਮਨ੍ (ਆਤਮਨ੍ - ਸਾਰ, ਆਤਮਾ; ਰਿਗਵੇਦ - ਸਵੈ)।

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕ!

ਨਾਵ, ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਕਾਰ = ਕਾਰ; ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ।

ਨਾਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਕਾਰ (ਕੰਮ); ਸਿੰਧੀ - ਕਾਰਿ (ਕੰਮ, ਕਿੱਤਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਾਰ (ਕਾਰ - ਕਾਰ, ਕੰਮ)।³⁴

ਨ = ਨਾਂ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਅ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਨ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)।

ਕਥਨੀ ਜਾਇ = ਕਥੀ/ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਥਨ/ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਕਥਨੀ (ਮੁਖ ਕਿਰਿਆ) = ਕਥੀ, ਕਹੀ: ਬ੍ਰਜ - ਕਥਨੀ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਥਨ (ਕਥਨ - ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ) + ਜਾਇ (ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ) = ਜਾਂਦੀ, ਜਾ ਸਕਦੀ: ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਤਿ (ਧਾਤਿ - ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਕੀਤਾ = (ਜੇ) ਕੀਤਾ ਹੈ/ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਪੁਰਾਤਨ ਅਵਧੀ - ਕੀਤਾ; ਸਿੰਧੀ - ਕੀਤੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਿੱਤ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕ੍ਰਿਤ (ਕ੍ਰਿਤ - ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ)।

ਕਰਣਾ = (ਜੇ ਅਗੇ) ਕਰਨਾ ਹੈ/ਰਚਣਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਭੋਜਪੁਰੀ - ਕਰਣਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਣੀਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਣੀਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਣੀਯ (ਕਰਣੀਯ - ਜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ)।

ਸਰਬ = ਸਭ, ਸਭ ਕੁਝ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਰਜਾਇ ਦਾ), ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

³³ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਇਹੀ ਸਰੂਪ (ਆਪਿ) ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰਮਤਿ-ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ 'ਆਪਿ' ਤੋਂ 'ਆਪੇ' ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਆਪੇ ਆਪਿ' ਦੁਹਰਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤਹਿਤ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

³⁴ 'ਕਾਰ' (ਕੰਮ) ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਰਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (ਸਰ੍ਵ - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ)।

ਰਜਾਇ = ਰਜਾਅ ਅਧੀਨ, ਆਗਿਆ ਅਧੀਨ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਰਬੀ - ਰਜਾ/ਰਿਜਾ (ਮਰਜ਼ੀ, ਖੁਸ਼ੀ)।

॥੨॥ = ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਸੰਪੂਰਨ।

ਉਪਰਲੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਮਿਲਦੀ 'ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਕੀ ਵਾਰ (ਮਃ ੪)' ਵਿਚਲੀ ਇਹ ਪਉੜੀ ਵਾਰਣ ਜੋਗ ਹੈ:

ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਕਾ ॥ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਜਾ ਨਿਆਉ ਹੈ ਧਰਮ ਕਾ ॥

ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਜਾ ਫਲੁ ਹੈ ਜੀਅ ਕਾ ॥ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਜਾ ਨ ਸੁਣਈ ਕਹਿਆ ਚੁਗਲ ਕਾ ॥

ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਅਪੁਛਿਆ ਦਾਨੁ ਦੇਵਕਾ ॥੬॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੮੪

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ³⁵ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ 'ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ' ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਤਿਆਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ³⁶ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਨਾਉ', 'ਨਿਆਉ', 'ਬਾਉ', 'ਆਲਾਉ' ਅਤੇ 'ਭਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਅੰਤਿਆਨੁਪ੍ਰਾਸ³⁷ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕਾਰ', 'ਕਥਨੀ', 'ਕੀਤਾ', 'ਕਰਣਾ' ਵਿਚ 'ਕ' ਅੱਖਰ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਦੁਆਰਾ ਛੇਕਾਨੁਪ੍ਰਾਸ³⁸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਖ-ਵਖ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੈਅ ਅਤੇ ਨਾਦ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਕੋ ਹੀ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ' ਦੀ ਸੱਤ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਆਦਿ ਵਾਕੰਸ਼ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ 'ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਥੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਜੁਗਤ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਿਫਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਤਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸ਼ਬਦ-ਜੁਟ 'ਆਪੇ ਆਪਿ' ਸ਼ਬਦ ਪੱਧਰੀ ਵਿਰਲਤਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਲੋਕ ਦੇ ਮੂਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਜਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਰਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਹੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਹਲਾ ੨ ॥

ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ ॥

³⁵ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅੱਖਰ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

³⁶ ਇਕੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਤਿਆਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ।

³⁷ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅੱਖਰ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਅੰਤਿਆਨੁਪ੍ਰਾਸ ਹੈ।

³⁸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਇਕੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅੱਖਰ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਛੇਕਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕਨ੍ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ ਲਏ ਇਕਨ੍ ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ ॥
 ਇਕਨ੍ ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਏ ਇਕਨ੍ ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥
 ਏਵ ਭਿ ਆਖਿ ਨ ਜਾਪਈ ਜਿ ਕਿਸੈ ਆਣੈ ਰਾਸਿ ॥
 ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ ॥੩॥

ਅਰਥ

ਇਹ ਜਗਤ ਸੱਚੇ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ; ਸੱਚੇ ਦਾ (ਇਸ) ਵਿਚ ਵਾਸ ਹੈ।
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਸਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਭਾਣੇ ਅਧੀਨ (ਬਾਹਰ) ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਕਈਆਂ ਦਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਾਸ (ਕਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ)।
 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਕਿ (ਉਹ) ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਹੀ (ਰਾਹ) 'ਤੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।
 ਨਾਨਕ! (ਇਹ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਹੀ) ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਵਲੋਂ) ਜਿਸ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ) ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਇਹ ਜਗਤ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ 'ਸੱਚ' ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਜੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਗਤ-ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ।
 ਪ੍ਰਭੂ ਕਈਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਸੱਚ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਕਈਆਂ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ
 ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
 ਪ੍ਰਭੂ ਕਈਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਅਧੀਨ ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ (ਬਚਾਅ ਲੈਂਦਾ) ਹੈ; ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਵਿਚ
 ਉਲਝਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ।
 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਅਲਪ ਸੂਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਖ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਉਤੇ
 ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
 ਨਾਨਕ! ਇਹ ਰਹੱਸ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਪਦ ਅਰਥ

ਇਹੁ = ਇਹ।
 ਪੜਨਾਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਜਗੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।
 ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਇਹੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਏਸੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਏਸਹ (एषः - ਯਹ, ਇਹ)।

ਜਗੁ = ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ।
 ਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।
 ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਗਤ (जगत् - ਸੰਸਾਰ)।

ਸਚੈ³⁹ = ਸੱਚੇ (ਦੀ); ਸਦਾ-ਬਿਰ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ)।

³⁹ 'ਸਚੈ' ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ 'ਸਚੇ' ਦਾ ਹੀ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਆਕਰਣਕ ਰੂਪਾਂਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਕਰਣਕ ਰੂਪਾਂਤਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਦੀ ਸੱਤਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਚੇ' ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਨਾਂਵ,⁴⁰ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਾਯ - ਸੱਚ)।

ਕੀ = ਦੀ।

ਸੰਬੰਧਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ - ਕਾ/ਕੀ/ਕੇ (ਦਾ/ਦੀ/ਦੇ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੇਰ (ਦਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਾਰਿਤੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕ੍ਰਿਤਹ (ਕ੍ਰੁਤ:- ਕਰਨਾ)।

ਚੈ = ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ - ਹੈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਹਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅਸਇ/ਅਹਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਸਿ (ਅਸਿ - ਹੈ, ਹੋਣਾ)।

ਕੋਠੜੀ⁴¹ = ਕੋਠੀ, ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕੋਠੀ/ਕੋਠੜੀ; ਲਹਿੰਦੀ - ਕੋਠਾ/ਕੋਠੜੀ; ਮਰਾਠੀ - ਕੋਠਾ/ਕੋਠੀ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੋਟਠ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੋਸ਼ (ਕੋਸ਼ - ਭਾਂਡਾ, ਅੰਨ-ਭੰਡਾਰ, ਅੰਦਰਲਾ ਕਮਰਾ)।

ਸਚੇ⁴² = ਸੱਚੇ (ਦਾ); ਸਦਾ-ਬਿਰ (ਪੁਰੁ ਦਾ)।

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ (ਸਾਯ - ਸੱਚ)।

ਕਾ = ਦਾ।

ਸੰਬੰਧਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ - ਕਾ/ਕੀ/ਕੇ (ਦਾ/ਦੀ/ਦੇ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੇਰ (ਦਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਾਰਿਤੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕ੍ਰਿਤਹ (ਕ੍ਰੁਤ:- ਕਰਨਾ)।

ਵਿਚਿ = ਵਿਚ।

ਸੰਬੰਧਕ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਿੱਚਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਿੱਚ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਰੁਮਨਿ (ਵਰੁਮਨਿ - ਅੰਦਰ, ਵਿਚ)।

ਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ, ਵਸੇਵਾ।

⁴⁰ 'ਸਚੈ' ਬੋਸ਼ਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਨਾਂਵ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

⁴¹ ਬ੍ਰਜ, ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਅਖਰ ਜੋੜ ਕੇ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਕੋਮਲਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਊਣਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੋਹਜ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਹੀ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੜੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿਛੇ 'ੜਾ, ਝੀ' ਆਦਿ ਲਗਾ ਕੇ ਅਸਲ ਅਰਥ ਨੂੰ ਛੋਟਾ/ਛੁਟੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਇਥੇ ਵੀ 'ਕੋਠੀ' ਦਾ ਹੀ 'ਕੋਠੜੀ' (ਭਾਵ, ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੜੀ) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

⁴² 'ਸਚੇ' ਬੋਸ਼ਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਨਾਂਵ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਾਸ (ਗਾਸ - ਵਾਸ, ਨਿਵਾਸ)।

ਇਕਨ੍ = ਕਈ ਇਕ ਨੂੰ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਇਕਨਾ; ਬ੍ਰਜ - ਇਕਨਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਇਕ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਇੱਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਇਕ (ਏਕ - ਇਕ)।

ਹੁਕਮਿ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ, ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ- ਹੁਕਮ; ਅਰਬੀ - ਹੁਕਮ (حکم - ਆਦੇਸ਼)।

ਸਮਾਇ ਲਏ = ਸਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ,⁴³ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਮਾਉਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਸਮਾਇਜਣੁ (ਸੰਮਿਲਤ ਹੋਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੰਮਾਇ (ਵਿਚ ਸੰਮਿਲਤ ਹੈ); ਪਾਲੀ - ਸੰਮਿਤ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸੰਮਾਤਿ (ਸੰਸਾਤਿ - ਵਿਚ ਸੰਮਿਲਤ ਹੈ)। + ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਲਏ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲਇਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਾਤਿ (ਗਾਤਿ - ਲੈਂਦਾ ਹੈ)।

ਇਕਨ੍ = ਕਈ ਇਕ ਦਾ, ਕਈਆਂ ਦਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਇਕਨਾ; ਬ੍ਰਜ - ਇਕਨਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਇਕ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਇੱਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਇਕ (ਏਕ - ਇਕ)।

ਹੁਕਮੇ⁴⁴ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ, ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ- ਹੁਕਮ; ਅਰਬੀ - ਹੁਕਮ (حکم - ਆਦੇਸ਼)।

ਕਰੇ⁴⁵ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਕਰੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਿਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਿਏ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੇਤਿ (ਕਰੋਤਿ - ਕਰਦਾ ਹੈ)।

⁴³ ਕਈ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਿਰਿਆਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਅੰਸ਼ (ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ) ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ (ਕਾਵਿਕ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਬੇਸ਼ਕ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਇਹ ਮੁੱਢਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਸਮਾਇ' ਮੁਖ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 'ਲਏ' ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮੁਖ ਅੰਸ਼ (ਜਿਵੇਂ, ਸਮਾਇ) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

⁴⁴ 'ਹੁਕਮਿ' ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰ।

⁴⁵ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ 'ਐ-ਅੰਤਕ' ਰੂਪ, 'ਕਰੈ, ਗਾਵੈ, ਚਲੈ' ਆਦਿ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਜੇਗਾਤਮਕਤਾ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ, 'ਕਰੇ' ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਿਆ 'ਕਰੈ' ਦਾ ਹੀ ਨਵੀਨ ਰੂਪ ਹੈ।

ਵਿਣਾਸੁ = ਵਿਨਾਸ, ਨਾਸ, ਖਾਤਮਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਿਣਾਸੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਣਾਸੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਨਾਸ (ਕਿਨਾਸ਼ - ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਸ, ਨਾਸ)।

ਇਕਨਾਂ = ਕਈ ਇਕ ਨੂੰ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਇਕਨਾਂ; ਬ੍ਰਜ - ਇਕਨਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਇਕ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਇੱਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਇਕ (ਏਕ - ਇਕ)।

ਭਾਣੈ⁴⁶ = ਭਾਣੇ ਵਿਚ, ਰਜਾਮ ਅਧੀਨ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਭਾਣਾ (ਇੱਛਾ); ਸਿੰਧੀ - ਭਾਣੇ (ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਨ (ਮਾਨ - ਰਾਜ਼ਰੀ, ਰੂਪ, ਪ੍ਰਤੀਤ)।⁴⁷

ਕਢਿ ਲਏ = ਕਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਬਚਾਅ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਜੁਕਤ ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕਢੈ (ਬਾਹਰ ਕਢਦਾ ਹੈ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਢੈ/ਕੱਢਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਡਢਇ (ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਲਕੀਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਡਢਤਿ (ਕਢੂਤਿ - ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਕਢਦਾ ਹੈ)।) + ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਲਏ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲਇਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਾਤਿ (ਲਾਤਿ - ਲੈਂਦਾ ਹੈ)।

ਇਕਨਾਂ = ਕਈ ਇਕ ਦਾ, ਕਈਆਂ ਦਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਇਕਨਾਂ; ਬ੍ਰਜ - ਇਕਨਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਇਕ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਇੱਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਇਕ (ਏਕ - ਇਕ)।

ਮਾਇਆ⁴⁸ = ਮਾਇਆ; ਮਾਇਆ-ਮੋਹ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਮਾਇਆ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮਾਯਾ (ਸਾਯਾ - ਧਨ, ਛਲ, ਮਿਥਿਆ)।⁴⁹

⁴⁶ 'ਭਾਣੈ', 'ਭਾਣਾ' ਦਾ ਹੀ ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਏ 'ਹੁਕਮਿ/ਹੁਕਮੇ' ਦਾ ਸਮ-ਅਰਥੀ ਵੀ ਹੈ।

⁴⁷ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ: ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਭਾਉਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਭਾਇਣੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਵੇਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਪਯਤੇ (ਮਾਧਯਤੇ - ਚਮਕਦਾ ਹੈ)।

⁴⁸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਯ' (ਮਾਯਾ - ਸਾਯਾ) ਵਿਚੋਂ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ 'ਇ+ਆ' (ਮਾਇਆ) ਸਵਰ-ਧੁਨੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ।

⁴⁹ 'ਮਾਇਆ' ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਰਥ ਹੈ 'ਭਰਮ' (ਇਕ ਕਲਪਤ ਹੋਂਦ/ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਜਿਥੇ ਮੌਜੂਦ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ)। ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕ ਅਰਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਕ ਲਾਲਚ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਰਥਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਇਆ ਜਾਲ (ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਲੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਕਾਰੀ) ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਜਾਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, 'ਮਾਇਆ ਮੋਹ' (ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੋਹ) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ

ਵਿਚਿ = ਵਿਚ।

ਸੰਬੰਧਕ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਿੱਚਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਿੱਚ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਰੁਮਨਿ (ਕਰਮਿਨਿ - ਅੰਦਰ, ਵਿਚ)।

ਨਿਵਾਸੁ⁵⁰ = ਵਾਸ, ਵਾਸਾ।

ਨਾਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਵਾਸ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਏਵਾਸ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਵਾਸ (ਨਿਵਾਸ - ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ)।

ਏਵ = ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।⁵¹

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਏਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਏਵਮ੍ (ਏਕਮ੍ - ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ)।

ਭਿ = ਭੀ, ਵੀ।

ਨਿਪਾਤ।

ਸਿੰਧੀ - ਭੀ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅਵਿ/ਵਿ; ਪਾਲੀ - ਅਪਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਪਿ (ਅਪਿ - ਵੀ, ਅਤੇ, ਬਹੁਤ ਆਦਿ)।⁵²

ਆਖਿ = ਆਖ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਖਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆੱਕਹਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਖਯਾਤਿ (ਆਭਯਾਤਿ - ਆਖਦਾ ਹੈ)।

ਨ = ਨਾ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਅ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਨ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)।

ਜਾਪਈ = ਜਾਪਦਾ, ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। 'ਮਾਇਆ' ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਧਨ ਦੀ ਦੇਵੀ 'ਲਕਸ਼ਮੀ' ਦਾ ਇਕ ਉਪਨਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਮਾਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ, 'ਮਾਇਆ' ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਮਾਇਕੀ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਖੱਚਿਤਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰ ਗ੍ਰਸਤ ਕਰ ਕੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

⁵⁰ 'ਵਿਵਾਸੁ' ਨਾਲ ਤੁਕਾਂਤ ਮੇਲ ਲਈ 'ਨਿਵਾਸੁ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਪਰ ਆਏ ਇਸ ਦੇ ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ 'ਵਾਸੁ' ਦਾ ਸਮ-ਅਰਥੀ ਵੀ ਹੈ।

⁵¹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਆਮ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਮੂਲ-ਰੂਪ 'ਇਵ/ਏਵ, ਜਿਵ, ਤਿਵ, ਕਿਵ' ਵਜੋਂ ਹੀ ਆਏ ਹਨ। 'ਇਉ, ਜਿਉ, ਤਿਉ, ਕਿਉ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਖੇਤਰੀ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਸਕੀ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨਾ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

⁵² ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਭਿ' ਅਤੇ 'ਭੀ' ਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਾਵਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ 'ਭਿ' ਇਕ ਮਾਤ੍ਰੀਆ ਅਤੇ 'ਭੀ' ਦੇ ਮਾਤ੍ਰੀਆ ਲਫਜ਼ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਭੀ' ਅਤੇ 'ਵੀ' ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇਥੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਜਾਪਣ (ਦਿਸਣਾ, ਪਤਾ ਲਗਣਾ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਛੱਪਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਨਾਯਤੇ (ਯਜਾਯਤੇ - ਜਾਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਜਿ = ਕਿ⁵³

ਯੋਜਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਜਿ; ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ - ਜੇ (ਜੇਕਰ); ਬ੍ਰਜ - ਜੇ (ਇਹ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਇ; ਪਾਲੀ - ਜਦਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਦਿ (ਯਦਿ - ਜੇ, ਜੇਕਰ)।

ਕਿਸੈ = ਕਿਸ ਨੂੰ?

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕਿਸੁ/ਕਿਸੈ; ਬ੍ਰਜ - ਕਿਸੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੱਸ/ਕੀਸ/ਕੀਸੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਸ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਸਯ (ਕਸਯ - ਕਿਸ)।

ਆਏ = ਆਣਦਾ ਹੈ, ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਆਏ/ਆਏ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਣਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਣਇ; ਪਾਲੀ - ਆਨੇਤਿ (ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਨਯਤਿ (ਆਨਯਤਿ - ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ)।⁵⁴

ਰਾਸਿ = ਠੀਕ, ਸਹੀ; ਰਾਹਿ-ਰਾਸਤ 'ਤੇ, ਸਹੀ ਰਾਹ 'ਤੇ।⁵⁵

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਰਾਸਿ; ਫ਼ਾਰਸੀ - ਰਾਸਤਿ/ਰਾਸਤ (ਠੀਕ, ਸਹੀ)।

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕ!

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਰਾਹੀਂ; ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

⁵³ 'ਜਿ' ਜਦੋਂ ਯੋਜਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਰਥ 'ਕਿ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੰਬੰਧ ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਰਥ 'ਜਿਹੜਾ, ਜਿਹੜੀ' ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

⁵⁴ ਲਹਿੰਦੀ ਵਿਚ 'ਅਣਾਉਣਾ' (ਮੰਗਵਾਉਣਾ, ਲਿਆਉਣਾ) ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। 'ਆਏ/ਆਏ/ਅਣਾਇਆ' ਆਦਿ ਰੂਪ ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦੇ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਗੁਲਾਮ ਫ਼ਰੀਦ ਨੇ ਇੰਜ ਵਰਤਿਆ ਹੈ: 'ਚੂੜਾ ਅਣਾ ਡੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਦਾ'।

⁵⁵ ਪੰਜਾਬੀ 'ਰਾਹ' ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ 'ਰਾਸਿ' ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਰਾਸਿ' ਦਾ ਭਾਵ ਇਥੇ 'ਰਾਹਿ-ਰਾਸਤ' (ਠੀਕ ਰਾਹ) ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ - ਗੁਰਮੁਖਿ;⁵⁶ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਗੁਰੁ + ਮੁਖਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗੁਰੁ+ਮੁਖਯ (ਗੁਰੁ+ਮੁਖਯ - ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ)।⁵⁷

ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਜਾਣੀਐ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਣੀਬੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਣਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਨਾਤਿ (ਜਾਨਾਤਿ - ਜਾਣਦਾ ਹੈ)।

ਜਾ = ਜਿਸ।

ਪੜਨਾਵ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾ (ਜਦੋਂ, ਜੇ, ਜਿਸ ਆਦਿ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਵਤ੍ (ਯਾਕ੍ਤ - ਜਦੋਂ, ਜਿੰਨਾ, ਜਿਤਨਾ)।

ਕਉ = ਕੇ, ਕੇ, ਨੂੰ।

ਸੰਬੰਧਕ।

ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਉ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਹ (ਕ: - ਨੂੰ)।

ਆਪਿ = ਆਪ, ਖੁਦ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਪ/ਆਪੁ/ਆਪਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਾ/ਆਯਾ/ਅੱਤਣ; ਅੱਪਾ/ਅੱਪਣ; ਪਾਲੀ - ਅੱਤਨ (ਸਵੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਮਨ੍ (ਆਤਮਨ੍ - ਸਾਹ, ਆਤਮਾ; ਰਿਗਵੇਦ - ਸਵੈ)।

ਕਰੇ = ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਕਰੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਿਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਿਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੇਤਿ (ਕਰੋਤਿ - ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਪਰਗਾਸੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣ; ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ।

ਨਾਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪਰਗਾਸ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ - ਚਾਨਣ)।⁵⁸

॥੩॥ = ਤੀਜਾ ਸਲੋਕ ਸੰਪੂਰਨ।

⁵⁶ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਥ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਸ਼ਬਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: "ਪਿੰਡਿ ਪਹਿਚਾਨੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੇਇ। ਬਾਹੁੜਿ ਆਵਾਗਵਣ ਨ ਹੋਇ। - ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕਲਮ ਮੰਦਿਰ ਲੇਯਰ ਮਾਲ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੭੭, ਪੰਨਾ ੩੦

⁵⁷ **ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ** 'ਯ' ਮਧਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: 'ਆਦਿਤਯ' ਤੋਂ 'ਆਦਿਤਿ', 'ਸਤਯ' ਤੋਂ 'ਸਤਿ' ਆਦਿ।

⁵⁸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਕ' ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਗ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: 'ਆਕਾਸ' ਤੋਂ 'ਆਗਾਸ', 'ਪ੍ਰਕਟ' ਤੋਂ 'ਪ੍ਰਗਟ' ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ' ਤੋਂ 'ਪਰਗਾਸ' ਆਦਿ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ⁵⁹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ 'ਜਗੁ' ਨੂੰ ਉਪਮੇਯ⁶⁰ ਅਤੇ 'ਕੋਠੜੀ' ਨੂੰ ਉਪਮਾਨ⁶¹ ਵਜੋਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਗਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਮਾਇ ਲਏ' ਤੇ 'ਵਿਣਾਸੁ' ਅਤੇ 'ਕਢਿ ਲਏ' ਤੇ 'ਨਿਵਾਸੁ' ਵਿਚ, ਵਿਰੋਧ ਮੂਲਕ ਅਰਥ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਰਜਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਵਿਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਲਝਾਈ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਇਕਨਾ' (ਕਈਆਂ ਨੂੰ) ਸ਼ਬਦ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਕ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਹੁਕਮਿ', 'ਹੁਕਮੇ' ਅਤੇ 'ਭਾਣੈ' ਸ਼ਬਦ ਇਕੋ ਹੀ ਅਰਥ 'ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ' ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਸਮਤਾ ਮੂਲਕ ਅਰਥ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜਾਅ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹਨ।

ਆਖਰੀ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕਿਸੈ ਆਣੇ ਰਾਸਿ' ਅਤੇ 'ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ' ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਕੇਤਾਤਮਕ ਕਥਨਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਜੀਵ 'ਤੇ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ 'ਨਦਰਿ' ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਗੁਰੂ' ਅਤੇ 'ਮੁਖ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਬਣੇ 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਬੜੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜਾਅ ਬਾਰੇ ਸੋਝੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ੧੭+੧੭ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ। ਅੰਤਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ੧੫+੧੫ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ॥

ਨਾਨਕ ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਕੈ ਲਿਖਿ ਨਾਵੈ ਧਰਮੁ ਬਹਾਲਿਆ ॥

ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ ॥

ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ ਮੁਹ ਕਾਲੈ ਦੇਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥

ਤੇਰੈ ਨਾਇ ਰਤੇ ਸੇ ਜਿਣਿ ਗਏ ਹਾਰਿ ਗਏ ਸਿ ਠਗਣ ਵਾਲਿਆ ॥

ਲਿਖਿ ਨਾਵੈ ਧਰਮੁ ਬਹਾਲਿਆ ॥੨॥

ਅਰਥ

ਨਾਨਕ! ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਲੇਖਾ ਲਿਖਣ ਲਈ, 'ਧਰਮ' ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

⁵⁹ ਉਪਮੇਯ ਤੇ ਉਪਮਾਨ ਦਾ ਅਭੇਦ ਆਰੋਪ ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

⁶⁰ ਉਪਮੇਯ - ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

⁶¹ ਉਪਮਾਨ - ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਉਥੇ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਦੁਆਰਾ ਨਿਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਕੋੜ੍ਹ ਵਾਲੇ ਚੁਣ ਕੇ ਵੱਖ ਕਢ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਕੂੜੇ (ਮਨੁਖ ਉਥੇ) ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ,⁶² (ਉਹ) ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਨਰਕ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।⁶³
(ਜੇ) ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ (ਸਨ), ਉਹ ਜਿੱਤ ਗਏ; (ਜੇ) ਠੱਗਣਵਾਲੇ (ਸਨ) ਉਹ ਹਾਰ ਗਏ⁶⁴
(ਲੇਖਾ) ਲਿਖਣ ਲਈ, 'ਧਰਮ' ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨਾਨਕ! ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਮ-ਲੇਖਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ (ਧਰਮ) ਮੁੰਸਫ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਥੇ ਨਿਰੋਲ ਸਚ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਨਿਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਸੱਚੇ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੋੜ੍ਹ ਵਾਲੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਮਨੁਖ ਚੁਣ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।⁶⁵

ਕੂੜ ਅਥਵਾ ਝੂਠ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੂੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਫੇਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਤ ਕਰ ਕੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ! ਜਿਹੜੇ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਮਨੁਖ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਜਿੱਤ ਗਏ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕੂੜੇ ਮਨੁਖ ਸਨ, ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਹਾਰ ਗਏ।

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਮ-ਲੇਖਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ (ਧਰਮ) ਮੁੰਸਫ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕ!

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਜੀਅ = ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ, ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਕ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ - ਜੀਅ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜੀਵ (ਯੀਕ - ਜੀਵਤ, ਜਿਉਂਦਾ)।⁶⁶

ਉਪਾਇ ਕੈ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

⁶² ਅਰਥ ਅਨਵੈ ਕਰਕੇ।

⁶³ ਕੁਝ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਰਕ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੋਗਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਖੀ ਵਿਚ 'ਨਰਕ' ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੱਲ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤਿ ਦੁਖਦਾਈ ਪਲਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

⁶⁴ ਅਰਥ ਅਨਵੈ ਕਰਕੇ।

⁶⁵ ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਕਪਟੁ ਵਿਕਾਰੁ ਝੂਠੁ ਉਇ ਆਪੇ ਸਚੈ ਵਖਿ ਕਢੈ ਜਜਮਾਲੇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੦੪

ਜਨ ਨਾਨਕ ਇਕਨਾ ਗੁਰੁ ਮੇਲਿ ਸੁਖੁ ਦੇਵੈ ਇਕਿ ਆਪੇ ਵਖਿ ਕਢੈ ਠਗਵਾਲੇ ॥੧॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੦੫

⁶⁶ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਜੀਅ' ਸ਼ਬਦ 'ਜੀਉ' ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਵਜੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਉਪਾਇ (ਪੈਦਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਉਪਾਯਯ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਉਤਪਾਦਯਤਿ (उत्पादयति - ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) + ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕੈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਇਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੋਤਿ (करोति - ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਲਿਖਿ = ਲਿਖਣ ਲਈ।⁶⁷

ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਦੰਤ (ਨਾਂਵ), ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਲਿਖੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲਿਹਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਿਖਤਿ (लिखति - ਲਿਖਦਾ ਹੈ)।

ਨਾਵੈ = ਨਾਉ (ਲਿਖਣ) ਲਈ, ਲੇਖਾ (ਲਿਖਣ) ਲਈ।

ਨਾਂਵ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਰਵਾੜੀ/ਮਰਾਠੀ ਆਦਿ - ਨਾਵ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਨਾਮ/ਨਾਵ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਾਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਾਮਨ੍ (नामन् - ਨਾਮ)।

ਧਰਮੁ = ਧਰਮ, ਧਰਮ-ਰਾਜ (ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ); ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ।⁶⁸

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਧਰਮੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਧੰਮੇ/ਧੰਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧਰਮ (धर्म - ਕਰਤੱਵ, ਕਾਨੂੰਨ, ਦਸਤੂਰ ਆਦਿ)।

ਬਹਾਲਿਆ = ਬਿਠਾਲਿਆ/ਬਿਠਾਇਆ ਹੈ; ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

⁶⁷ ਸਕਰਮਕ ਧਾਤੂ (Transitive verb) ਤੋਂ ਬਣਿਆ 'ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਦੰਤ', ਕਿਰਿਆ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ 'ਕਰਮ' (object) ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਹ 'ਕਿਰਦੰਤ' ਕਦੇ 'ਨਾਂਵ' ਅਤੇ ਕਦੇ 'ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਲੈਣਿ' (ਲੈਣ ਲਈ): ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੂੰ ਆਇਆ ਲਾਹਾ 'ਲੈਣਿ' ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੪੩

'ਲਿਖਿ' (ਲਿਖਣ ਲਈ): ਨਾਨਕ ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਕੈ 'ਲਿਖਿ' ਨਾਵੈ ਧਰਮੁ ਬਹਾਲਿਆ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੪੬੩

ਇਥੇ 'ਲੈਣਿ' ਅਤੇ 'ਲਿਖਿ' ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਦੰਤ ਹਨ। -ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੨੦੧੫, ਪੰਨਾ ੨੮੦

⁶⁸ 'ਧਰਮ' ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ (ਧਰਮ-ਕਰਮ, ਧਰਮ-ਨਿਆਂ ਆਦਿ ਸਮੇਤ) ਅਨੇਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

੧. ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਦੈਵੀ ਨੇਮ/ਵਿਧਾਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਜਗਤ-ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਉਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮੁਲੰਕਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩) ਅਤੇ ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੫)। ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਦੈਵੀ ਨੇਮ/ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਧਰਮ' ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਧਰਮ-ਨਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਅੰਦਰਿ ਰਾਜਾ ਤਖਤੁ ਹੈ ਆਪੇ ਕਰੇ ਨਿਆਉ ॥ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਦਰੁ ਜਾਣੀਐ ਅੰਦਰਿ ਮਹਲੁ ਅਸਰਾਉ ॥ ਖਰੇ ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਈਅਨਿ ਖੇਟਿਆ ਨਾਗੀ ਥਾਉ ॥ ਸਭੁ ਸਚੇ ਸਚੁ ਵਰਤਦਾ ਸਦਾ ਸਚੁ ਨਿਆਉ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਰਸੁ ਆਇਆ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਨਾਉ ॥੧੮॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੦੯੨

੨. ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਰਾਜ: ਧਰਮ-ਰਾਜ ਜਾਂ ਜਮ-ਰਾਜ, ਹਿੰਦੂ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਨੁਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦਾ, ਮੌਤ ਦਾ ਅਤੇ ਪਤਾਲ ਜਾਂ ਨਰਕ ਲੋਕ ਦਾ ਰਾਜਾ/ਦੇਵਤਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਰਾਜ ਲਈ ਧਰਮ, ਰਾਜਾ ਧਰਮ, ਧਰਮ ਰਾਇ, ਜਮ, ਜਮ-ਰਾਜ, ਜਮ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਹਵਾਲਾ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਧਰਮ ਰਾਇ ਨੇ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਬਹਿ ਸਚਾ ਧਰਮੁ ਬੀਚਾਰਿ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੮

ਪੰਜਾਬੀ - ਬਹਾਲ/ਬਹਾਲਣਾ (ਬਿਠਾਉਣਾ); ਲਹਿੰਦੀ - ਬਹਣ (ਬੈਠਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਸਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਸਤਿ (ਕਸਤਿ - ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਸਦਾ ਹੈ)।

ਓਥੈ = ਉਥੇ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਉਥੇ; ਲਹਿੰਦੀ - ਉੱਥ/ਇੱਥ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਉੱਥ/ਇੱਥ (ਉਥੇ/ਇਥੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਏਥ/ਇੱਥ (ਇਥੇ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਇਤ੍ਥਮ੍ (इत्थम् - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ)।

ਸਚੇ = ਸੱਚ ਦੁਆਰਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ੍ (सत्य् - ਸੱਚ)।

ਹੀ = ਹੀ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਹੀ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਹਿ (हि - ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਨਿਸਚੇ ਹੀ)।

ਸਚਿ⁶⁹ = ਸੱਚ ਦੁਆਰਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਚ/ਸਚਾ/ਸਚੀ/ਸਚੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਚੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਚੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯ੍ (सत्य् - ਸੱਚ)।

ਨਿਬੜੈ = ਨਿਬੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਬੜਣਾ (ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣਾ, ਨਿਬੜਾ ਹੋਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਇੱਛੁਡ (ਸ਼ਾਤ); ਪਾਲੀ - ਨਿੱਬੁਟ (ਪ੍ਰਸੰਨ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਰਵ੍ਰਿਤ (निर्वृत् - ਸੰਤੁਸ਼ਟ, ਸ਼ਾਤ, ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ, ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ)।

ਚੁਣਿ = ਚੁਣ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਚੁਣਨਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਚੁਣਣ (ਚੁਗਣਾ, ਚੁਣਨਾ, ਇੱਕਠਾ ਕਰਨਾ, ਛਾਂਟਣਾ); ਸਿੰਧੀ - ਚੁਣਣ (ਗੁੰਦਣਾ, ਤਹਿ ਲਾਉਣੀ, ਬਨਾਉਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਚੁਣ (ਚੁਗਣਾ, ਚੁਣਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਚੁਣਇ (ਚੁਗਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਚਿਨੋਤਿ (चिनोति - ਫੇਰ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਵਖਿ = ਵੱਖ, ਇਕ ਪਾਸੇ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਵਖ (ਪਾਸਾ), ਵੱਖੀ (ਵੱਖੀ); ਲਹਿੰਦੀ - ਵਖੀ/ਵੱਖੀ (ਵੱਖੀ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਕ੍ਖ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਕ੍ਸ਼ਸ੍ (वक्षस् - ਛਾਤੀ)।

⁶⁹ 'ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ' ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਹੈ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਵਲੋਂ 'ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ' ਪਾਠ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਗ-ਮਾਤ੍ਰੀ ਨੇਮਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ।

ਕਢੇ = ਕਢ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।⁷⁰

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਕਢੈ (ਬਾਹਰ ਕਢਦਾ ਹੈ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਢੈ/ਕੱਢਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਡਢਇ (ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਲਕੀਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਡਢਤਿ (ਕਢੂਤਿ - ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਕਢਦਾ ਹੈ)।

ਜਜਮਾਲਿਆ⁷¹ = ਜਜਮਾਲੇ/ਕੋਹੜੇ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਕੋੜ ਵਾਲੇ; ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁਖ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਰਬੀ - ਜੁਜਾਮ (ਕੋੜ) + ਪਿਛਤੇਰ - ਆਲਿਆ (ਆਲੇ/ਵਾਲੇ)।

ਥਾਉ = ਥਾਂ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਥਾਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਥਾਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸ੍ਠਾਨਮ੍ (ਸ੍ਠਾਨਮ੍ - ਸਥਾਨ, ਥਾਂ)।

ਨ = ਨਾਂ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਅ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਜ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)

ਪਾਇਨਿ = (ਥਾਂ ਨਹੀਂ) ਪਾਉਂਦੇ; (ਢੇਈ ਨਹੀਂ) ਮਿਲਦੀ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁ ਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪਾਉਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਪਾਵਣ; ਸਿੰਧੀ - ਪਾਇਣੁ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪਾਵਇ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ); ਪਾਲੀ - ਪਾਪੇਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪ੍ਰਾਪਯਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਕੂੜਿਆਰ⁷² = ਕੂੜ ਵਾਲੇ, ਕੂੜ ਦੇ ਧਾਰਨੀ, ਝੂਠ ਵਿਚ ਲਿਪਤ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਕੂੜਿਆਰ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੂੜਾਯਾਰ /ਕੂੜਆਰ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੂਡਆਰ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੂਟ+ਕਾਰ (ਕੂਟ+ਕਾਰ - ਝੂਠ+ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ)।

ਮੁਹ = ਮੂੰਹ (ਨਾਲ)।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਰਾਜਸਥਾਨੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਮੁਹ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮੁਖ (ਮੁਖ - ਮੂੰਹ)।

⁷⁰ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚਕ।

⁷¹ 'ਜਜਮਾਲਿਆ' ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਰਥ ਹੈ: ਕੋੜ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਕੋੜ ਵਾਲੇ ਅਥਵਾ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਮਨੁਖ।

⁷² 'ਕੂੜਿਆਰ', 'ਜਜਮਾਲਿਆ' ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ (ਲਗਭਗ ਸਮ-ਅਰਥੀ) ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਕਾਲੈ = ਕਾਲੇ (ਮੂੰਹ ਨਾਲ); ਅਪਮਾਨਤ ਹੋ ਕੇ।⁷³

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਮੁਹ ਦਾ), ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਕਾਲਾ; ਸਿੰਧੀ - ਕਾਰੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਾਲ/ਕਾਲਯ; ਪਾਲੀ - ਕਾਲ/ਕਾਲਕ (ਕਾਲਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਾਲ (ਕਾਲ - ਕਾਲਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ ਨੀਲਾ)।

ਦੇਜਕਿ = ਨਰਕ ਵਿਚ; ਦੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਦੇਜਕ; ਫਾਰਸੀ - ਦੇਜਖ; ਪੁਰਾਤਨ ਫਾਰਸੀ - ਦੇਜਹਖ (ਨਰਕ)।

ਚਾਲਿਆ⁷⁴ = ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਧੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਚਾਲਿਆ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਚਾਲਿਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਚਲਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਚਲਤਿ (ਚਲਤਿ - ਚਲਦਾ ਹੈ)।

ਤੇਰੈ = ਤੇਰੇ (ਨਾਮ ਵਿਚ)।

ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਨਾਇ ਦਾ), ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਤੇਰਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੇਰਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੁੱਬਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਵਮ੍ (ਕ੍ਰਮ - ਤੂੰ)।

ਨਾਇ = ਨਾਉ ਵਿਚ, ਨਾਮ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਾਠੀ/ਰਾਜਸਥਾਨੀ/ਸਿੰਧੀ ਆਦਿ - ਨਾਉ; ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਰਵਾੜੀ/ਮਰਾਠੀ ਆਦਿ - ਨਾਵ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਨਾਮ/ਨਾਵ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਾਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਾਮਨ੍ (ਨਾਮਨ੍ - ਨਾਮ)।

ਰਤੇ = ਰੱਤੇ, ਰੰਗੇ।

ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਰੱਤ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਰਕੁ (ਰਕੁ - ਰੰਗਿਆ, ਲਾਲ)।

ਸੈ = ਉਹ।

⁷³ ਕਰਣ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਕੰਨਾ-ਅੰਤਕ 'ਕਾਲਾ' ਦੇਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਰੂਪ (ਕਾਲੈ) ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੇ 'ਮੁਹਿ ਕਾਲੈ' ਕਰਣ ਕਾਰਕ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ 'ਮੁਹਿ' ਦਾ ਸਿਹਾਰੀ-ਅੰਤਕ ਸਰੂਪ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ-ਜੁਟ ਦਾ ਰੂਪ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ: ਨਾਨਕ ਭੈ ਵਿਣੁ ਜੇ ਮਰੈ 'ਮੁਹਿ ਕਾਲੈ' ਉਠਿ ਜਾਇ ॥੨॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੪੯

⁷⁴ 'ਚਲ' ਕਿਰਿਆ-ਮੂਲ ਨਾਲ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਤਕਾਲ, ਬਹੁਵਚਨ, ਦਾ ਵਾਚਕ 'ਏ' ਅਤੇ ਸਮੀਪੀ ਭੂਤਕਾਲ ਦਾ ਵਾਚਕ 'ਆ' (ਚਾਲੇ + ਆ) ਜੋੜ ਕੇ 'ਚਾਲਿਆ' ਬਹੁਵਚਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਮਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਆਇਆ, ਛਰਿਆ, ਸੋਧਿਆ' ਆਦਿ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਜਿਨ੍ਹੇ ਕੇ ਬੰਕੇ ਘਰੀ ਨ ਆਇਆ ਤਿਨ੍ਹੇ ਕਿਉ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਈ ॥੬॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੪੧੮

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੇ/ਸੁ/ਸੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਹ (ਸ: - ਉਹ)।

ਜਿਣਿ ਗਏ = ਜਿੱਤ ਗਏ।

ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਿਣਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਯਤਿ (ਜਯਤਿ - ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ) + ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਗਯਾ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਗਯ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗਤ (ਗਤ - ਗਿਆ ਹੋਇਆ)।

ਹਾਰਿ ਗਏ = ਹਾਰ ਗਏ।

ਸੰਜੁਗਤ ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਹਾਰਿ (ਹਾਰ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਹਾਰਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਹਾਰਯਤਿ (ਹਾਰਯਤਿ - ਹਾਰਦਾ ਹੈ) + ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਗਯਾ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਗਯ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗਤ (ਗਤ - ਗਿਆ ਹੋਇਆ)।

ਸਿ⁷⁵ = ਉਹ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੇ/ਸੁ/ਸੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਹ (ਸ: - ਉਹ)।

ਠਗਣ ਵਾਲਿਆ⁷⁶ = ਠੱਗਣ ਵਾਲੇ, ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਠਗਣ: ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਠਗੁਣ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਠਗ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਠੱਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਠਕ/ਠਗ (ਠਕ/ਠਗ - ਠੱਗ) + ਵਾਲਿਆ (ਵਾਲੇ+ਆ): ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਾਲ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਾਲ (ਪਾਲ - ਵਾਲਾ)।

ਲਿਖਿ = ਲਿਖਣ ਲਈ।

ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਦੰਤ (ਨਾਂਵ), ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਲਿਖਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਲਿਖੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਲਿਹਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਿਖਤਿ (ਲਿਖਤਿ - ਲਿਖਦਾ ਹੈ)।

ਨਾਵੈ = ਨਾਉ (ਲਿਖਣ) ਲਈ, ਲੇਖਾ (ਲਿਖਣ) ਲਈ।

ਨਾਂਵ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਰਵਾੜੀ/ਮਰਾਠੀ ਆਦਿ - ਨਾਵ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਨਾਮ/ਨਾਵ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਨਾਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਾਮਨ੍ (ਨਾਮਨ੍ - ਨਾਮ)।

ਧਰਮੁ = ਧਰਮ, ਧਰਮ-ਰਾਜ (ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ); ਚੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ।

ਨਾਂਵ; ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

⁷⁵ 'ਸਿ' ਇਥੇ 'ਸੇ' ਦਾ ਹੀ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰ ਹੈ।

⁷⁶ 'ਜਜਮਾਲਿਆ', 'ਕੂੜਿਆਰ' ਅਤੇ 'ਠਗਣ ਵਾਲਿਆ' ਲਗਭਗ ਸਮ-ਅਰਥੀ ਹਨ ਅਤੇ 'ਸੱਚ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਕੂੜੇ ਮਨੁਖਾਂ' ਲਈ ਹੀ ਵਰਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਂਵ ਵਾਚਕ ਪਦ ਹਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਧਰਮੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਧੰਮੇ/ਧੰਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧਰਮ (ਧਰਮ - ਕਰਤੱਵ, ਕਾਨੂੰਨ, ਦਸਤੂਰ ਆਦਿ)।

ਬਹਾਲਿਆ = ਬਿਠਾਲਿਆ/ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੰਜਾਬੀ - ਬਹਾਲ/ਬਹਾਲਣਾ (ਬਿਠਾਉਣਾ); ਲਹਿੰਦੀ - ਬਹਣ (ਬੈਠਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਸਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਸਤਿ (ਕਸਤਿ - ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਸਦਾ ਹੈ)।

॥੨॥ = ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਸੰਪੂਰਨ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬੀ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ 'ਜਜਮਾਲਿਆ' ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਝੂਠ ਵਿਚ ਲਿਪਤ 'ਕੂੜਿਆਰਾਂ' ਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਉਹ 'ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ' ਨਾਲ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਠੱਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਜਜਮਾਲਿਆ', 'ਕੂੜਿਆਰ' ਅਤੇ 'ਠੱਗਣ ਵਾਲਿਆ' ਤਿੰਨੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਨ ਅਰਥ: 'ਸੱਚ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਂ ਸੱਖਣੇ ਆਦਿ' ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਤਾ ਮੂਲਕ ਅਰਥ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਹੈ।

'ਮੁਹ ਕਾਲੈ' ਵਿਚ ਲੋਕੋਕਤੀ ਅਲੰਕਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋਣਾ' ਇਕ ਲੋਕ ਕਥਨ ਹੈ, ਜੋ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ 'ਕੂੜਿਆਰ' ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇਜਖ ਵਿਚ ਸਜਾ ਭੋਗਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

'ਜਿਣਿ ਗਏ' (ਜਿੱਤ ਗਏ) ਅਤੇ 'ਹਾਰਿ ਗਏ' (ਹਾਰ ਗਏ) ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਮੂਲਕ ਅਰਥ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ, ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਸੱਚ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ, ਝੂਠ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਅਤੇ ਠੱਗੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਹਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜਾ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਲਿਖਿ ਨਾਵੈ ਧਰਮੁ ਬਹਾਲਿਆ' ਤੁਕ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਕ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ (ਧਰਮ) ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, 'ਧਰਮ' ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਰਮਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ 'ਧਰਮ-ਨਿਆਂ' ਦੇ ਅਲੰਕਾਰਕ ਵਰਣਨ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੱਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਨ ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।